

(GÜNCEL)

kapitalizmin önlenemeyen krizi

TAHİR OZAN

Kapitalizmin artık krizlere artık bir çeşit direnç göstermeyi becerdiği ve her krizden sonra dahada büyüyerek çıktığı liberal iktisatçılar tarafından son bir yıldır yaşanan sürecin durgunluk ve resesyondan ziyade finansal olduğunu ve bu nedenle reel sektörün etkilenmeyeceği iddialarının her gün medya organları tarafından bizlere beş vakit vaz edildiği bir süreçten geçerken durumun pek de öyle olmadığı krizin sadece finansal değil kapitalist sistemin üretken sektörlerinin de uzun zamandır durgunluk içerisinde olduğu da düşünülürse krizin devasa boyutlarda olacağı artık birçok akli başında insan tarafından dahi ileri sürülebilmektedir.

Ayrıca yine "Friedman" benzeri liberal iktisatçıların savdukları görüşler yerle bir olurken korumacı Ya da devletçi müdahalelerin tekrardan savunulmaya başlaması da ilginç bir süreci ortaya koymaktadır.korumacı,ya da devletçi müdahalelerin aslında 1929 yılında yaşanan kriz değerlendirildiğinde, keynesyen,krizden çıkış politikalarından ziyade ikinci dünya savaşının krizden çıkış için temel imkanları yarattığını söylemek daha gerçekçi olacaktır.

Kriz ve durgunluk :

Marx kapitalizmin yasalarını çözümlerken esas olarak sermayenin önündeki engelin yine kendisi olduğunu ifade etmiştir. "eğer bu yeni birikim,yatırım alanlarının yeterince mevcut olmaması sayesinde yani üretim dallarındaki bir artışa ve kredi sermayesindeki bir arz fazlalığına bağlı olarak istihdamda zorlukla karşılaşacak olursa kredi olarak verilebilir sermaye, sermayedeki bu aşırı bolluk basit bir biçimde kapitalist üretimin sınırlarını gösterir.. onun genişleme yasalarında,yani sermayenin kendisini sermaye olarak gerçekleştirebileceği sınırlarda sahiden de bir engel için olarak mevcuttur. (kapital 3,cilt sayfa 507)

Yukarıda ki alıntıya bakarak devam edecek olursak marx kredi arzının aşırı bolluğunun kar oranlarındaki düşme eğilimi sonrasında sermaye sahibinin biriktirmiş olduğu karların üretime bir şekilde dönemeyip, dolaşımda kalmaya devam etmesi kredi vs.gibi(ödünç para verme) yöntemlerinin kalıcı sistematik bir şekilde piyasada ki para talebinin çok üstünde bir arz durumunun standartlaşması sürecinde sermayenin kendi sınırlarının ötesine geçme imkanını (büyüme ve genişlemeyi)ortadan

kaldırır. Yani durum kriz habercisidir. şimdi şu soruyu sorabiliriz. Sermaye, marxın formule ettiği gibi P-M-P' sürecini takip etmeyip yatırıma dönüşmekte bir dirençmi oluşturmuştur. Küreselleşme iddiaları sadece finansal sermayenin küreselleşmesi ile mi sınırlı kalmıştır.soruyu yanıtlamadan önce marx'ın formülüne dönersek sermaye sahibi (bunu kredi olarak da almış olabilir), pazarda metalleri ve emeği satın alır.sermaye para evresinden çıkmaya başlar.daha sonra sermaye bu satın alma işleminin sonuna meta sürecine geçecektir..yine üretim sonrasında metaller pazarda satılır ve sermaye tekrar para evresine döner. Ancak burada ki sermaye pazara çıkılmadan önceki sermaye değildir daha yüksek bir miktardadır.

Bu nedenle P' ile gösterilir. Çünkü sermaye sahibi,çalışan işçilerin yarattığı katma değer bir kısmını işçilere gelecekte yeniden üretim yapabilmeleri için öderken çoğu kısmına el koyar.bu elkoyma süreci artık-değerin oluşum sürecidir. Kapitalizmin temel açmazlarından esas işte bu noktada talep yetersizliği olarak şekillenir. Talep yetersizliği artık -değer sömürsü sonucu ortaya çıkar. Formülü, bu şekilde kısaca açıkladıktan sonra kapitalist, yıllar içerisinde sektördeki karlılık ve verimlilik oranlarına göre fabrikaya ve üretime yatırdığı parayı geri almış olur. Ancak marxın yine kar oranlarının düşme eğilimi olarak tesbit ettiği gibi işletme yıllara göre birçok faktörden kaynaklanarak rekabet,verimlilik,ekipmanların eskimesi,vs.. gibi faktörler sonucu daha az kar etmeye başlar. Karlarını maksimize etmek için uğraş veren kapitalist işletmesine yaptığı yatırımlar la bir süre daha karlarını yukarıda tutsa da bir süre sonra aynı sıkıntılar tekrar baş gösterdiğinde başka sektörlerde yatırımlar yapmaya başlar yani sermaye mobilize olur.Örneğin büyük petrol şirketlerinin turizm gibi sektörlerde yatırım yapması bu şekilde nitelenebilir.Ekonomik yapının kapitalistleşmesi sürecinde karlar muazzam seviyelerde yükselir sermayenin temerküzü gerçekleşir.sermayenin temerküzü sürecinde gelişkin merkez ekonomilerde sınıf savaşımının muhtemel sonucu olarak ücretler düzeyi yükselme eğilimi gösterir ve bunun yanı sıra emeğin verimliliği ve teknik kapasitesi de artmaya başlar bu nedenle gelişkin kapitalist ekonomilerde yatırım ve işçilik maliyetleri bir çok faktör nedeniyle yükselir, yine kar oranlarının düşmeye başlaması gündeme gelir. Ancak sermaye bu defa teknik emek gerektirmeyen artı değer sömü-

rüsünün yoğun olduğu gelişkin olmayan çevre vb faktörlerin dikkate alınmadığı bir çok istismarın yapılabileceği, azgelişmiş ekonomilerin olduğu bölgelere doğru akar ve yatırımlarını bu tür bölgelere kaydırarak karlarını yüksek tutmayı hedefler.

Çevre ülkelere, yani kapitalist sistemin merkezdeki ülkelere oranla azgelişmiş olduğu ülkelere yapılan yatırımlar karlı yatırım arayan sermayeye yeni pazarlar sunar. Ancak bu tür dışsal genişleme Uluslar arası plandaki rekabetten bağımsız değildir.üçüncü dünya pazarlarından elde edilen artık ne kadar yüksek olursa olsun sermayenin aşırı birikme eğilimini ortadan kaldıracak onu dünya ölçeğinde rahatlatacak yatırımlar düzeyine hiç ulaşamamıştır.

Ayrıca bu süreç gelişmiş ülke ekonomisinin karlarını artıran bir faktör olmasıyla beraber, uluslararası sermaye kredi ve finans gibi aktörleri kullanmasına rağmen esas olarak tüm dünyaya mamul mal ihracını da bir yandan sürdürmek eğilimindedir.kapitalist ekonomilerin temel düsturu yabancı bir ülkeye salt sermaye ihracından başka mamul teknolojik malları satmaya devam etmesidir de. Amerikan ekonomisine bakıldığında sermaye ihracı sonrası yapılan yatırımlardan dönen kısım ülke ekonomisinin GSYİH sinin bugün yüzde 15 i gibi bir büyüklüğe ulaşmış olmasıdır.

Bu süreç 1950 li yıllarda yüzde 7-8 civarındayken 1970 lerde tamda iki katına çıkmış bulunmaktadır.sermaye ihracı salt sinai yatırımlar üzerinden gerçekleşmez.Yukarıda anlattığımız basit hikaye kredi ve finans ilişkileri ile beraber günümüzde daha karmaşık bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya kapitalizmi 1929 ekonomik krizini ikinci dünya savaşı ile atlattıktan sonra dünyayı galip devletler nezdinde yeniden bölüşerek, brettton woods anlaşması ile beraber dolar dışındaki tüm paraların altına bağlı karşılıkları yerine amerikan dolarına bağlanması öngörülmuş dünya düzeninde amerikan doları bir ölçme birimi olarak da işlev görmeye başlamıştır.Savaşlarla yıkılan tüm dünyanın yeniden inşası, otoyollar, otomotiv sektöründeki gelişmeler dünyada tekrarlanması zor bir refah dönemine denk düşmüştür.hammaddelerin çok ucuza azgelişmiş ülkelere sağlanması,ile beraber düşünüldüğünde gelişmiş kapitalist ekonomiler karlarını çok yüksek düzeyde maximize etmişlerdir.Ancak 1970' li yıllarda doğanın ve büyük insan topluluklarının eskisi gibi sömürülmesi olanaklı olmaktan çık-

(GÜNCEL)

miş ve petrol krizi ile başlayan bir durgunluk dönemine girilmiştir. Hammaddeler pahalılaşmış ve dünya da karlı yatırım alanları oldukça sınırlı hale gelmeye başlamıştır. Sovyetler birliği ve diğer sosyalist ülkelerin dünyanın üçte birine hakim olması nisbeten kapitalist sistemin uzağında yer almaları 1970 li yılların başlarında kapitalizmin krizini tetikleyen diğer bir unsur olmuştur. Krizin ve durgunluğun ana belirtilerinden birisi de kapasite kullanımı ve istihdamdır.Örneğin amerikan ekonomisinde vietnam savaşının en cavcavlı günlerinde kapasite kullanımı yüzde 91 ler seviyesinde iken bu 1990' lı yıllarda yüzde 77 lere kadar düşmüştür. 1970' li yıllardaki krizden Amerika parasını altına bağlı karşılık olmaktan çıkararak diğer gelişmiş kapitalist ülkeler ile rekabet edebilmek ve Vietnam savaşı ile yerlerde sürünen prestijini tekrar yükseltmek amacıyla konvertibiliteyi kaldırmıştır.Bu adım aynı zamanda mali sermayeye eskisi gibi salt yatırım yapmak isteyen kişi Ya da ülkelere yönelik olarak kredi vermenin çok ötesinde bundan çok daha kapsamlı işlemler yapabileme imkanını da vermiştir.Kapitalizmin iki büyük icadı karşılıksız para basma ve spekülasyon dur.Mali sermaye insanlığın,çalışan sınıfların,azgelişmiş ülke halklarının geleceğini ipotek altına aldığını sanarak karşılıksız para basma ve yeni borçlar ve borçlanmalar yaratarak kazancını en yüksek noktada tutmanın aracı olarak bu iki yöntemi düstur haline getirmiştir.

Mali sermaye işlemleri yani kredi ve finans işlemleri amerikan ekonomisinde 1970' li yıllardan sonra git gide yükselen bir grafik izlemiş spekülatif ve borsa işlemlerinin yanı sıra ödünç para verme sistemi ile beraber değerlendirildiğinde finans sektörünün ekonomideki payı 2000' li yılların başında yüzde 50 lere yaklaşırken imalat sektörünün payı yüzde yirmilere gerilemiştir.yüksek kar oranlarına sahip finans sektörü muazzam karlarına rağmen ekonomide istihdam ve kapasite kullanımı gibi kavramlarla ilgilenmediğinden gelişmiş ülke ekonomilerinde karlar imalat sektörü yerine finans sektöründen sağlanmaya çalışılmış. Mali sermayenin az çok ilgilendiği,Yüksek teknoloji gerektiren imalat sektörünün kimi kısımları ise krizden ilk etkilenen reel sektör grupları olmuştur.

Kapitalist sistemin 1970 li yıllarda başlayan durgunluğu aşmak için denediği ve son 35 yıla damgasını vuran üç temel yöntem.

Teknolojik yenilikler:

Bazı temel yenilikler ve yeni teknolojiler genelde ekonomiyi ciddi biçimde uyarır. Bazen teknolojik yeniliğe bağlı olarak bu uyarılama sermayeye uzunca bir süre karlarını yüksek tutma imkanı verebilir. Örneğin otomotiv sektörü bu gün reel sektörün en fazla etkileneceği sektörlerin başında gelirken yüz yılın başında ciddi bir uyarıcı etkiye sahipti. Sadece kitlesel düzeyde otomobil sahibi olmaktan ziyade yollar ve köprüler, otomotiv yedek parça sanayi, benzin istasyonlarından alışveriş merkezlerine kadar yaygın yatırım alanlarına ihtiyaç duyması nedeniyle dünya ekonomisini on yıllar boyunca sürükleyen faktörlerin başında gelmiştir.

Ancak 1980' li yıllar ile hız kazanan "slikon vadisi" bilişim ve iletişim sektörüne katkısı ne kadar

önemli ölçüde olursa olsun şirketlerin ve bireylerin çalışma biçimlerini önemli ölçüde değiştirmiş olmasına karşın otomotiv sektörünün yarattığı devasa etkiyi yakalamaktan uzak kalmıştır.

Askeri harcamalar:

İkinci dünya savaşından bu yana lokal çatışmalarla idare eden mali semaye eskisi gibi devasa bütçelerle askeri harcamalar yapmadığı süreçte özellikle vietnam savaşı sonrasında özel savaş yatırımlarının artması, uzay çalışmaları yeni askeri teknolojilere yatırımlar durgunluğu zaman zaman aşabilecek adımlar haline

gelmiş olsa dahi askeri harcamaların vietnam savaşından bu yana gelişmiş ülke ekonomilerinde git gide

azaldığı da gözlenmesi gereken önemli bir durumdur.

Borçlanma süreçleri :

Sıradan tüketicinin taksitle yaptığı alışveriş Ya da kredi kartıyla geleceğini ipotek ederek gerçekleştirdiği satın alma üretim ve dolaşım sistemlerine önemli etkilerde bulunmuş olmasına karşın devasa borçlanmalar daha çok azgelişmiş ülkeler ve şirketler düzeyinde olmuştur. Bir işletmenin borçlanarak yatırım yapması sonrasında kapasite kullanımını açısından da istihdam düzeyi itibarıyla da önemli etkilerde bulunur. Bu çeşit borçlanmalar ekonomiyi uyarıcı niteliktedir. 1970 li yıllardan itibaren amerikanın 90 lı yıllarda japonyanın (resesyonu)durgunluğu aşmak için kullanmış oldukları buna benzer yöntemlerdendir. Ancak mali sermayenin gelişkinliği bu tür borçlanmaların yatırım ve

benzeri alanlara yönelmesini engellemiş alınan borçlar finans sektöründe spekülasyon vb araçlar vasıtasıyla yüksek karlara dönüştürülmüştür. Sonuçta borçlanma süreçleri kredi köpüğünün daha da büyümesine yol açmıştır.

Mali sermayenin devasa büyüklüğe ulaşması kapitalist ekonomilerde halkları ve çalışan sınıfları her düzeyde borçlandırarak sürdürülen devamlı olarak geleceğin ipotek edilmesi üzerinden yürüyen bir sistem olması itibarıyla kapitalizmin devrevi krizlerini yakınlaştıran bir işlev görmektedir.2000 li yılların başında borsada yaşanan düşüş faizlerin düşürülmesi hamlesi ile savuşturulmuştur. 1970' li yıllardan bu yana dünyada reel ücretlerin finans sektörü çalışanları dışarıda tutulursa giderek artmadığı ve hatta reel olarak azaldığı düşünülürse,özendirilen kitlelerin düşük faiz sürecinden yararlanmak ve borçlarını düzenlemek yerine yine toplumda yaratılan özendirmelerin sonucunda yeni borçlanmalara yöneldiği ve git gide borçları ödeyemez duruma gelmeye başlaması krizin ana nedenlerinden bir tanesidir çünkü talep yetersizliği reel ücretlerin artırılması yoluyla değil kredi sisteminin yaygınlaştırılmasıyla aşılmaya çalışılmıştır. Yaratılmak istenen reel sektörden bağımsızmış gibi düşünülen finans sektörünün karlarının yüksek düzeyde tutulabilmesi için tüm dünyada tüm çok uluslu şirketlere git gide ucuz ve daha fazla kredi sağlamak için sosyal güvenlik harcamalarını düşürmek çalışan alt ve orta gelirli sınıfların reel ücretlerini tüm dünya ölçeğinde azaltarak, sömürüyü yoğunlaştırmak suretiyle yukarıya doğru yani bir gelir bölüşümü yaratmaktan başka bir şey değildir.

Yukarıdan aşağıya,özellikle Sovyet deneyinin çözülmesi sonrasında tek taraflı bir sınıf savaşı yürüterek taşeronlaştırma sendikasılaştırma vb. ucuz iş gücünü standartlaştırmaya çalışan diğer yöntemlerle beraber,biriken devasa miktarlardaki parayı gelişmiş kapitalist devletler bir çok yöntemi kullanmalarına rağmen P-M- P' döngüsüne yönelmeyi becerememiştir.sermaye sürdürülen neo -liberal politikalarla mal ve hizmet üretme yerine spekülatif yollarla sağlamaya alışmış olduğu karlarından vazgeçirilemedi. Neo liberal iktisadın uydurduğu tüm kurallar, üretimi ve istihdamı artırıcı bir etki sağlamayı becerememiştir. Becerilen ise yüksek karlar ve bu karları ne yapacağını bilemediği için hazine fonlarında devlet tahvillerinde tutan sermaye sahipleri olmuştur.Marxın yazının başındaki alıntıyla kastettiği durum, kredi finans ilişkilerinde anlattığı P-P' formülünün bir türlü P-M-P' sürecine yönelememiş olmasıdır.

Semayenin durgunluğu aşmak için kullandığı sayısız hile ve teknikler dünyada ki küresel ekonomiyi sayısız kırılma ve dayanıksızlıklarla ile karşı karşıya getirmiştir. Reel üretken sektöre kıyasla mali sermayenin bu spekülatif sistemi sonsuz değin genişletmesinin mümkün olmaması nedeniyle bu genişlemenin kapitalizmin ana merkezlerinde esaslı bir bunalımı yaratmış olması hiç de tesadüfi değildir